

"In deze samenleving wordt de waardigheid van een grote groep geschonden"

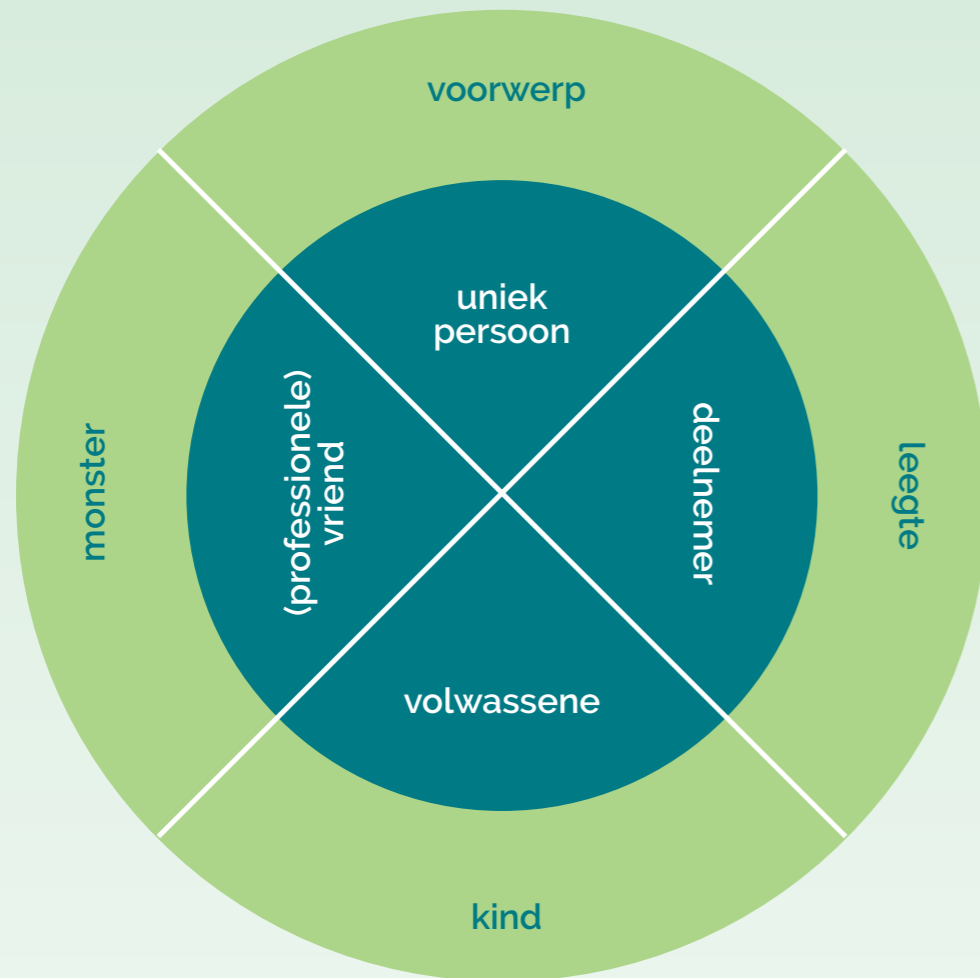
Veel cliënten en patiënten voelen zich behandeld als nummer, ervaren leegte, hebben het idee als lui of vies of gek gezien te worden. Jante Schmidt deed onderzoek naar hoe professionals de waardigheid van de mensen met wie ze werken herstellen. "Ze proberen tegen het stigma, tegen de schaamte over afhankelijk zijn in te werken."

TEKST: PIET-HEIN PEETERS **FOTO:** PIXABAY – GERALT

'Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren', luidt de eerste zin van het eerste artikel van de universele verklaring van de Rechten van de Mens. Het zijn woorden die voor velen inspirerend zijn en waar een lange sociale strijd in doorklinkt. En woorden die vooral gekoppeld worden aan de misstanden in landen elders op de wereld, daar waar die vrijheid en gelijkwaardigheid klip en klaar geschonden worden.

"Ook in Nederland staat de waardigheid van mensen onder druk, zeker die van mensen die zich in een gemarginaliseerde positie bevinden. Ze kunnen zich genegeerd voelen, gestigmatiseerd, uitgesloten", zegt Schmidt, nu als onderzoeker 'alledaagse attentheid' verbonden aan het Ben Sajat centrum in Amsterdam. Ze promoveerde eind januari aan de Universiteit voor Humanistiek op de betekenis van 'waardigheid' voor mensen die het moeilijk hebben en de ondersteuning die ze van professionals krijgen. >>

Mensenrechten

Schmidt sluit met haar werk aan bij de op het eerste oog groeiende belangstelling van beleidmakers en professionals voor mensenrechten en het houvast dat ze kunnen bieden. Gemeenten als Utrecht en Middelburg hebben zichzelf tot mensenrechtensteden uitgeroepen. De beroepsgroep van sociaal werkers discussieert over mensenrechten als een fundament van haar werk. Maar, wilde Schmidt weten, als je zegt dat mensen 'gelijk in waardigheid' zijn, als je wilt dat dat in jouw gemeente, jouw werkgebied praktijk is, wat betekent dat dan voor je professioneel handelen in een samenleving waarin die waardigheid niet vanzelfsprekend is?

"In Nederland zijn autonomie en zelfredzaamheid belangrijke normen", zegt ze. "Überhaupt hulp nodig hebben, afhankelijk zijn, geeft veel mensen schaamte. Het wordt je ingeprent dat het niet de bedoeling is hulp nodig te hebben van de staat of een professional. Je voelt je al gauw minder waard. Ik denk dat je kunt zeggen dat in een samenleving als de onze de mensenrechten van een grote groep mensen geschonden worden."

Het is op het eerste oog een zware kwalificatie, zeker in vergelijking met schendingen van mensenrechten elders op de wereld. Maar die vergelijking, relativering zo je wil,

is wat Schmidt betreft te snel. "Schendingen van mensenrechten moet je in die zin niet op een schaal leggen. Natuurlijk is lichamelijk geweld verschrikkelijk, maar dat betekent niet dat andere vormen van schendingen niet meer relevant zijn. Mensenrechten bieden je als professional en gemeente een kader om naar je dagelijks handelen te kijken."

Waardig

Je als mens 'waardig' voelen is in de ogen van Schmidt een essentiële menselijke behoefte. Het gaat over erkenning, over gezien en gewaardeerd worden, in een samenleving, door de mensen waar je dagelijks mee verkeert. Schmidt verbindt waardigheid aan bestaanszekerheid, je veilig voelen. In haar proefschrift werkt ze met name de sociale kant van waardigheid nader uit. "In de verklaring van de Rechten van de Mens staat dat mensen bij geboorte 'gelijk in waarde' zijn. Dat is inherente waardigheid. Het gevoel van mensen dat ze wat waard zijn, ontstaat in de interactie tussen mensen onderling, tussen mensen en instanties, overheden." Abstracte woorden die Schmidt concretiseerde. "Het gaat dan over mensen serieus nemen, ze niet als een nummer zien, ze met respect behandelen. En voor mensen die weinig hulp-

bronnen hebben, is dat des te meer essentieel. Juist de waardigheid van deze mensen staat meer onder druk." Schmidt bevestigt desgevraagd dat 'sociale waardigheid' ook een oriëntatiepunt biedt waarmee je kunt kijken naar de maatschappelijke misstanden in Nederland en de polarisatie die daarmee samenhangt. De toeslagenaffaire – Schmidt noemt het "een institutionele schending van waardigheid" – de gasproblematiek in Groningen, de boerenprotesten. Je zelf 'gemarginaliseerd' voelen, al dan niet terecht, roept reactie op. "Mensen ervaren onzekerheid over hun status en hun positie. En er is een dominant maatschappelijk paradigma dat zij die zich in een kwetsbare positie bevinden dat aan zichzelf te danken hebben. Dit legitimeert mede een meer egoïstische houding gericht op zelfbehoud, op het behoud van je eigen waardigheid. Je wilt namelijk niet afhankelijk worden van anderen."

Spanningsvol

Het onderzoek van Schmidt kijkt met name naar mensen in een 'gemarginaliseerde positie'. Mensen die naar instanties moeten, van doen hebben met overheden, zich moeten verantwoorden, weinig informele steun kennen. Ze voelen zich 'gedevalueerd'. De manier waarop professionals met hen omgaan, vaak natuurlijk werkzaam in eerste lijn en sociaal domein, is dan essentieel. Schmidt keek specifiek naar sociaal werkers. Zij blijken van alles te doen om de waardigheid van hun cliënten te "beschermen en te bevorderen", zag Schmidt. Bijvoorbeeld door positieve ervaringen van hun cliënten, hoe klein ook, te bekrachtigen, door de gelijkheid tussen henzelf en de cliënt te benadrukken of door mensen weer met anderen in contact te brengen, in te sluiten.

"Sociaal werk is bij uitstek ook een mensenrechten beroep, juist omdat sociaal werkers vaak met mensen in een gemarginaliseerde positie te maken hebben. Hoewel je kunt zeggen dat elk helpend en verzorgend beroep met deze thematiek te maken heeft. Maar specifiek in de opleiding van het sociaal werk is veel aandacht voor bejegening, voor het betrekkningsniveau. Ik denk dat dat in medische beroepen toch minder het geval is en dat ambtenaren daar vaak weinig kaas van hebben gegeten."

Tegen het stigma

Waar waardigheidswerk volgens Schmidt vooral over gaat, is dat het probeert tegen het stigma, de schaamte rond afhankelijkheid, het wantrouwen dat daarmee samenhangt, in te werken. Dat gebeurt al door contact te maken, iemand het besef geven dat hij of zij gezien wordt, dat er geluisterd wordt. Of door gewoon te helpen. En dat is dus niet iemands 'zelfredzaamheid aanspreken', maar wel financiële ondersteuning regelen, formulieren mee invullen, samen naar een instantie gaan. Schmidt noemt 'gewoon helpen' een onderdeel van het

'waardigheidswerk' van sociaal werkers dat over het hoofd wordt gezien. "Terwijl juist dat het begin kan zijn van het herstellen van waardigheid."

Schmidt zag in het veldwerk voor haar promotie dat waardigheidswerk "spanningsvol" is. De cliënt of patiënt heeft problemen die vaak te maken hebben met andere partijen, denk aan de gemeente, de woningcorporatie, de schuldhulpverlening, de ggz. De sociaal werker is dan degene die probeert de ontstane situatie te herstellen, vertrouwen te winnen. "Zulk werk heeft daarmee ook wrijving met die partijen waar je cliënt zich niet door gezien voelt", zegt ze. "Dat kan conflict geven." Ze wijst ter illustratie op schuldhulptrajecten waar de cliënt gefrustreerd is afgehaakt, omdat hij of zij niet zou voldoen aan bepaalde voorwaarden. Zulke situaties kunnen ook tussen professionals conflicten veroorzaken.

Monster

Gedurende haar onderzoek ontwikkelde Schmidt de waardigheidscirkel (zie illustratie, red). Juist het toepassen van die cirkel kan met name bij professionals die wat verder weg van de cliënt of patiënt staan het besef van waardigheid, wat het is, wat het vraagt, doen toenemen. Het biedt een kader voor een gesprek over de situatie waarin de cliënt zich bevindt. Schmidt identificeerde vier vormen van 'waardigheidsschendingen'. Mensen kunnen zich een 'voorwerp' voelen, een 'kind', een 'monster', of ze kunnen 'leegte' ervaren. Dat kan komen omdat ze ervaren een nummer te zijn of niet serieus genomen, niet gehoord of gezien worden of juist bestempeld als 'gek', 'lui' of 'vies'. Iedere ervaring vraagt een andere professionele reactie, werkte Schmidt uit. Bijvoorbeeld een diagnose als vorm van erkenning, of gewoon op tijd helpen, of iemand het idee geven weer controle te hebben over zijn of haar situatie.

Waardigheid

Ze zag in de focusgroepen die ze organiseerde om de waardigheidscirkel te testen dat de cirkel taal en verdieping gaf aan wat sociaal werkers meemaakten. Waarom reageert de cliënt zoals die reageert? Wat speelt hier nou precies? En ze zag dat de cirkel de deelnemende professionals steun gaf.

Ze vertelt: "Deze professionals worden met allerlei vage normatieve ideeën opgezadeld. 'Jullie moeten maatwerk leveren', 'Jullie moeten sturen op zelfredzaamheid', 'Jullie moeten zorgen dat iemand participeert'. Waardigheid bleek een meer inspirerende, meer positieve, meer passende ambitie. En de cirkel kan helpen bij het maken van een politiek verhaal, het innemen van een meer politieke positie als professional. Waardigheid is een krachtig woord, waarvan heel veel professionals aanvoelen dat het essentieel is en dat mensen daar recht op hebben." <<